Jorun Buli Holmberg og Solveig Alma Halaas Lyster

SPESIALPEDAGOGISKE ARBEIDSMÅTER

MULIGHETER FOR ALLE

GYLDENDAL
AKADEMISK

Jorun Buli Holmberg Solveig-Alma Halaas Lyster

Spesialpedagogiske arbeidsmåter

GYLDENDAL
AKADEMISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS

2. utgave

ISBN 978-82-0545058-5

Layout og ombrekking ved forlaget
Brødtekst: Palatino: 11/13 pkt.

Alle henvendelser om boken kan rettes til:
Gyldendal Akademisk
Postboks 6730 St. Olavs pl.
0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk
epost: akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, Interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan føre til erstatningskrav og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Boka gir først og fremst en generell innføring i det spesialpedagogiske arbeidsfeltet og en oversikt over det spesialpedagogiske arbeidet som er knyttet til kartlegging, rapportering, organisering og gjennomføring av tiltak og vurdering. Drøftinger, vurderinger og eksempler er i stor utstrekning knyttet til lærevanskeproblematikk og sosiale og emosjonelle vansker. Fokus rettes både mot systemnivå og individnivå og de ansvarsforhold og juridiske styringer som ligger på ulike nivå i skolesystemet.

Denne boka er knyttet til *Muligheter for alle*, et fjernundervisningsbasert studium i spesialpedagogikk, utviklet i samarbeid mellom Institutt for spesialpedagogikk ved Universitetet i Oslo og høgskolene i Akershus, Bodø og Sogn og Fjordane.

Spesialpedagogiske arbeidsmåter er modul 6 i den modulstrukturerte etter- og videreutdanningen i spesialpedagogikk. Til modulen finnes det også andre læremidlene; en video og en CD-rom. Spesialpedagogiske arbeidsmåter, funksjoner, metodikk og organisering som er tema for modulen omfatter store deler av det spesialpedagogiske fagfeltet. Det er ikke mulig innenfor modulens omfang (2 vekt-tall) å gi en fordypning i alle de spesialpedagogiske områdene som denne boka omhandler.

I denne utgaven er det foretatt rettinger i henhold til nytt lovverk (opplæringsloven 1998).

Blindern, juli 2000

Jorun Buli Holmberg

Solveig-Alma Halaas Lyster

Innhold

Innledning 11
Om arbeidsformene og læremidlene til modulen 13

1 Det spesialpedagogiske arbeidsfeltet 16
Spesialpedagogikk og spesialpedagogisk kompetanse 16
Spesialundervisning 25
Spesialundervisning og tilpasset opplæring 25
Lover og rettigheter for elever med spesielle behov 29
Spesialpedagogiske arbeidsmåter 31

2 Kartlegging i en spesialpedagogisk sammenheng 40
Generelt om kartlegging 42
Kartlegging på systemnivå 44
Kartlegging på individnivå 47
Å avdekke de skolefaglige vanskene 49
Å avdekke lærevansker 52
Å avdekke sosiale og emosjonelle vansker i en skolefaglig sammenheng 58
Oppsummering av områder som det er viktig å avdekke i en skolefaglige sammenheng 63

3 Ulike kartleggingsmetoder 66
Observasjon 67
Subjektivitet og objektivitet i observasjon 70
Minuttobservasjon 74
Strukturert observasjon 75

Loggbok ... 78
Løpende protokoll ... 80
Intervallobservasjon ... 83
Sosiometriske observasjonsmetoder ... 84
Sosial observasjon og gruppearbeid ... 91
Avsluttende kommentar ... 92
Intervju og samtale ... 93
Uformelle prøver og tester ... 102
Standardiserte og normerte prøver ... 109

4 Spesialpedagogiske rapporter ... 116
Generelt om rapportskriving ... 116
Spesialpedagogisk rapport ... 117
Sakkyndig rapport ... 122

5 Organisering og tilrettelegging av spesialundervisning ... 126
Organisering og tiltak på systemnivå ... 127
Oppgaver på de ulike forvaltningsnivåene i skolesystemet ... 129
Skoleintern organisering av spesialundervisningen ... 134
Ressursforvaltning i skolen ... 143
Ulike faktorer som virker inn på utvikling og læring ... 148
Å utvikle et miljø for læring ... 150
Forholdet mellom læring og evnenivå ... 154
Sosiale faktorer ... 155
Pedagogiske faktorer ... 157
Ulike spesialpedagogiske organisasjonsformer – tiltak, på system- og individnivå ... 158
Enetimer ... 161
Undervisning i mindre grupper ... 163
Differensiert undervisningsopplegg i klassen ... 166
Tolærer-undervisning ... 171
Fleksibel timeplanstruktur og fleksible gruppe- og klasseinndelinger ... 174

Studieteknisk arbeid individuelt, i mindre grupper eller i klassen. 181
Valg av læremidler i spesialundervisningen. 188
Tekniske hjelpe- og læremidler 190
Oppsummerende kommentar 192
Organisering og tiltak på individnivået 193
Samarbeid med, og rådgivning til, elever og foreldre 194
Individuelle opplæringsplaner (IOP). 195
Konkretisering av målsettinger i en individuell opplæringsplan. 205
6 Vurdering 215
Vurdering av spesialundervisning. 219
Sluttkommentar 223
Litteratur. 227

Innledning

Denne boka handler om spesialpedagogisk arbeid i skolen, og oppmerksomheten er spesielt rettet mot metoder. En godt tilpasset undervisning vil i en rekke tilfeller helt eller delvis kunne fjerne behovet for spesialpedagogiske tiltak. Fokus vil derfor også bli spesielt rettet mot den tilrettelagte og differensierte undervisningen og faktorer som er viktig for læringsmiljøet.

Mange aspekter ved spesialundervisningen og lovgrunnlaget for spesialundervisningen er drøftet av Borgå og Melby (1993) i boka *Likeverd og livskvalitet*. De drøfter i flere kapitler de praktiske utfordringer skoleverket står overfor når skolen skal tilrettelegges for alle, og de vurderer også hvordan ulike rammefaktorer innvirker på opplæringssituasjonen. Tangen (1993) har i boka *Ungdom med særlige vansker* drøftet en rekke spesialpedagogiske spørsmål. Disse er særlig relatert til elevers møte med den videregående skolen og skolens møte med elever som trenger spesiell tilrettelegging. Selv om spesialundervisning er beskrevet, drøftet og definert av de ovenfor nevnte forfatterne, synes det allikevel aktuelt å ta med en kort drøfting av begrepet spesialpedagogikk i denne boka. Det er viktig med en klargjøring av begrepene spesialpedagogikk, spesialundervisning og spesialpedagogiske arbeidsmåter for å tilnærme seg en mest mulig felles forståelsesramme. I kapittel 1 drøftes disse begrepene med utgangspunkt i den debatten som pågår innen det spesialpedagogiske fagfeltet.

Sentrale spesialpedagogiske arbeidsoppgaver i skolen er kartlegging, tiltak, evaluering og rapportskriving. Kartlegging er en viktig forutsetning for å iverksette spesialundervisning og dette temaet er relativt lite omhandlet i den generelle pedagogikken. Skolen og lærerne har behov for å øke kompetansen i forhold til hvordan kartlegging kan gjennomføres. I kapittel 3 redegjøres det for hensikten med kartlegging og det gis en presentasjon av ulike metoder som kan benyttes på system- og indivinivå. En annen side

ved kartleggingen som det redegjøres for i kapittel 4 er rapporter, spesialpedagogiske og sakkyndige. Rapportskriving er en viktig del av det spesialpedagogiske arbeidet, og funn og resultater fra kartleggingen skal dokumenteres mest mulig konkret i en rapport. Det kreves en annerledes organisering og tilrettelegging av spesialundervisningen enn av de mer generelle differensieringstiltak i skolen, og kapittel 5 omhandler organsiering og tilrettelegging både på system- og individnivå. Vurdering er en viktig del av det spesialpedagogiske arbeidet. For å sikre et likeverdig opplæringstilbud skal elevens utbytte av opplæringen evalueres. Vurderingsspørsmålet drøftes i kapittel 6.

Når spesialpedagogiske arbeidsmåter drøftes i denne boka vil fokus være rettet mot ulike typer innlæringsvansker. Innlæringen i denne sammenheng er særlig rettet mot skolefaglige vansker og i mindre grad mot innlæring av sosial kompetanse som er omhandlet i boka *Sosiale og emosjonelle vansker* (Holmberg, 1997). Lærevansker; spesifikke, generelle og sammensatte, vil spesielt fokuseres siden svært mange elever med spesialpedagogiske behov har slike vansker. Disse elevene representerer også spesialpedagogiske områder som de fleste lærere stifter bekjentskap med. Men også fagvansker som skyldes andre funksjonshemninger eller sosiale forhold vil både direkte og indirekte få oppmerksomhet, når spesialpedagogiske arbeidsmåter drøftes. Mange eksempler er hentet fra lese- og skrivevanskefeltet.

Dette skyldes ikke at det nødvendigvis er lesing og skriving som i disse tilfellene er en primærvanske, men at svært mange elever som har behov for spesialundervisning, har vansker med å lese og skrive. Det vil si at de har vansker med å utvikle gode redskaper for den læring og utvikling som skal skje i skolen. Et stort antall barn og unge med sosiale og emosjonelle vansker, oppmerksomhetssvikt eller andre vansker og forstyrrelser er underytere i skolen. Språk- og leseutvikling er avhengig av at eleven er mottakelig for læring, og derfor er nettopp disse områdene sårbare når ulike problemer og vansker forstyrrer barnets og den unges læreprosess. Det er langt flere barn og unge enn de som har dysleksi som har lese- og skrivevansker. Det er derfor nødvendig å gå bakenfor oppmerksomhetsproblemene og de sosiale og emosjonelle vanskene, som kan overskygge de fagvanskene eleven har. Vansker knyttet til syns- og hørselsproblematikk eller andre områder som er sentrale i en spesi-

alpedagogisk utdanning på et høyere nivå (2. avd.), vil ikke bli fokusert i denne sammenheng. Når det gjelder de ulike typer funksjonshemninger henvises det for øvrig til modul 4 om særskilte vansker som hemmer læring og utvikling og læreboka *Innføring i spesialpedagogikk* (Asmervik, Ogden og Rygvold red.,1993).

Det vil ikke være mulig å drøfte alle faktorer knyttet til begrepene spesialpedagogikk, spesialundervisning og spesialpedagogiske arbeidsmåter på en utfyllende måte i denne boka. Målsettingen med boka er å gi lærere redskap for at de skal kunne gi en bedre tilpasset undervisning og klare å møte elever med spesielle behov med best mulig tilrettelagte tiltak. En del av innholdet i boka vil lærere gjenkjenne fra den generelle pedagogikken. I spesialpedagogisk arbeid er det viktig å ta utgangspunkt i den generelle pedagogikken, særlig når spesialundervisningen skal organiseres og tiltak iverksettes i klassen.

Om arbeidsformene og læremidlene til modulen

Denne boka er en del av læremidlene til modul 6 i den modulstrukturerte etter- og videreutdanningen i spesialpedagogikk. Til modulen er det også andre læremidlene; en video og en CD-rom. Spesialpedagogiske arbeidsmåter, funksjoner, metodikk og organisering er tema for modulen, og disse områdene omfatter store deler av det spesialpedagogiske fagfeltet. Hensikten med boka er først og fremst å gi en generell innføring i, og en oversikt over, de mest sentrale arbeidsmåtene og funksjonene på det spesialpedagogiske feltet. Det er ikke mulig innenfor denne modulens omfang (2 vekt-tall) med en fordypning i alle de temaene som denne boka omhandler. Boka er delt inn i disse fire hovedområdene:

- kort innføring i spesialpedagogikk, spesialundervisning og spesialpedagogiske arbeidsmåter
- redegjørelse for ulike kartleggingsmetoder i spesialpedagogisk arbeid og rapportering
- redegjørelse for organisering og ulike spesialpedagogiske tiltak på system- og individnivå
- kort innføring i vurdering i en spesialpedagogisk sammenheng på individ- og systemnivå

Videoen til S*pesialpedagogiske arbeidsmåter* (modul 6) tar utgangspunkt i to elevkasus. Disse to elevkasusene ble første gang presentert i videoen om *Generelle lærevansker* (modul 7). Videoen viser ulike innfallsvinkler til hvordan skolen kan kartlegge og sette i gang tiltak overfor disse to elevene. I presentasjonen av de ulike kartleggingsmetodene og tiltakene vises tittelen, og i etterkant av innslaget er det ett eller flere spørsmål til drøfting i grupper.

CD-rom'en til S*pesialpedagogiske arbeidsmåter* inneholder en kort innføring til det spesialpedagogiske arbeidsfeltet, presentasjon av ulike kartleggingsmetoder, ulike tiltak, retningslinjer for rapportskriving og vurdering i en spesialpedagogisk sammenheng. Det er tatt utgangspunkt i de to elevkasusene som er presentert i videoen. Å benytte CD-rom til tema spesialpedagogiske arbeidsmåter gir muligheter for å velge ut det aktuelle stoffet som man vil konsentrere seg om og fordype seg i. Fordelen med å bruke CD-rom til *Spesialpedagogiske arbeidsmåter* er at man kan få tilgang til mer informasjon enn det som er tilgjengelig i denne læreboka. Som f. eks. når det gjelder kartlegging av matematikkvansker. Det vises først til hvordan læreren gjennomfører prøven, deretter kan man se på kartleggingsprøven og man får nærmere informasjon om hva som kartlegges og hvordan dette skal vurderes i etterkant. Denne framgangsmåten gjelder for flere av de spesialpedagogiske arbeidsområdene, f. eks. lovverket for spesialundervisning, nåværende lovverk, samt det nye lovforslaget som det er viktig å være oppdatert på i forbindelse med skolereformene. Det er motiverende å arbeide med en CD-rom fordi den inneholder klipp fra videoer, som visualiserer stoffet, med muntlige kommentarer i tillegg til den skriftlig informasjon. Innholdet i CD- rom'en er:

- begrepet spesialpedagogikk og spesialundervisning
- lovverket
- den spesialpedagogiske arbeidsmodellen
- presentasjon av to elevkasus
- kartleggingsmetoder
- spesialpedagogiske rapporter
- organisering av tiltak
- vurdering

Målet for modulen er at innholdet skal gi en innføring i spesialpedagogiske arbeidsmåter, metoder og funksjoner, og føre til økt kompetanse i forhold til kartlegging, organisering av tiltak, rap-

portering og vurdering i en spesialpedagogisk sammenheng. I sammenheng med egenpraksis under veiledning (modul 10) skal man tilegne seg nødvendig metodisk skolering for eget arbeid med elever som har lærings- og funksjonsvansker individuelt, i gruppe- og i klasse-sammenheng.

Arbeids- og undervisningsformene som benyttes i etter- og videreutdanningen er fjernundervisningsmetoder som kan kombineres med andre undervisningsmetoder.

Til dette formålet benyttes videogram og CD-rom, men også andre kommunikasjonsformer som telefonkonferanser og Internett. Undervisningen kan organiseres på ulike måter, nedenfor er det et forslag til en *gjennomføringsmodell* for denne modulen:

- Felles forelesninger (fra 1 til 4 forelesninger)
- Regionale mellomsamlinger med veileder (fra 2 til 4 mellomsamlinger)
- Lokale studentstyrte gruppesamlinger (4 til 8 gruppesamlinger)
- Andre former for gruppesamarbeid
- Individuelt arbeid

Veiledning er en forutsetning for å følge opp og koordinere deltakernes aktiviteter og arbeid med det faglige innholdet i denne etter- og videreutdanningen. Veilederen kan benytte ulike kommunikasjonsformer i kontakt med studentene. De som er mest aktuelle å benytte er; telefax, telefonkonferanser og Internett.

Veilederens oppgaver kan oppsummeres i følgende punkter:

- oppfølging av arbeidet på de regionale mellomsamlingene
- oppfølging av de lokale studentstyrte gruppesamlingene
- veiledning, oppfølging og vurdering av arbeidsoppgaven
- oppfølging av det individuelle arbeidet

Arbeidsoppgaven som skal inngå i modulen er obligatorisk og gjennomføres i tilknytning til samlingene. Den kan gjøres i grupper eller individuelt. I denne arbeidsoppgaven skal det gjennomføres en kartlegging av en elevs funksjon og læringsforutsetninger, det skal redegjøres for begrunnelsen for valg av metoder og resultatet fra kartleggingen skal oppsummeres i en rapport.

Evalueringen av modulen skal vise at studenten har fulgt utdanningsopplegget og tilegnet seg kunnskaper om det faglige målet. Dette skal dokumenteres skriftlig gjennom arbeidsoppgaven. Veilederen skal godkjenne arbeidsoppgaven i henhold til utdanningsinstitusjonens kravspesifikasjoner.

Kapittel 1

Det spesialpedagogiske arbeidsfeltet

Spesialpedagogikk og spesialpedagogisk kompetanse

Det spesialpedagogiske arbeidsfeltet er mangfoldig. Fokus er rettet mot stimulering og opplæring som kan fremme utvikling og læring hos funskjonshemmede. Spesialpedagogiske arbeidsmåter omfatter tiltak og tilrettelegging av opplæringen i forhold til ulike typer funksjonshemninger. Spesialpedagogikken er et tverrvitenskapelig fag med en ideologisk og etisk forankring som blant annet bygger på disiplinene psykologi, medisin, sosiologi og pedagogikk. I det spesialpedagogiske faget er likeverdighet for barn, ungdom og voksne med spesielle behov sentralt. Det spesialpedagogiske kompetanseområdet er knyttet til det å være diagnostisk, eller undersøkende, for å avdekke disse behovene. Videre omfatter faget det å utvikle kunnskap om hvordan disse opplæringsbehovene i første rekke kan og bør dekkes i det ordinære skolesystemet.

Spesialpedagogikk er et fag som er inne i en endringsprosess. Dette er en konsekvens av de mange reformer som har funnet sted innenfor det norske skoleverket de siste årene. Hovedintensjonen har vært å skape en skole for alle. Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet mener at kravet om likeverdighet i opplæringen fremdeles skal ligge til grunn for spesialundervisningen, men sier at *begrepet «likeverdig» er mindre egna til bruk i konkrete tilfelle* (Ot. prp. nr. 36, 1996-97, s. 50). Begrepet likeverd sier lite om den enkelte elevs behov for tilrettelegging. Departementet mener derfor at tilbud om spesialundervisning skal klargjøres og vurderes i forhold til de opplæringsmål som er realistiske for den enkelte elev. Dette vil gi et bedre grunnlag for å vurdere om retten til spesialundervisning er oppfylt.

Normalitet, likeverd og avvik defineres forskjellig fra samfunn til samfunn. Mange hevder at et samfunns evne til å ta seg av innbyggere med spesielle behov avspeiler samfunnets utviklingsnivå. Samtidig er det et paradoks at land med høy teknisk og materiell velstand som har utviklet gode sosiale og tekniske betingelser for integrering og inkludering av barn, unge og voksne med funksjonshemninger, er blitt så kompliserte samfunn at de på mange måter skaper funksjonshemning. Dagens informasjonssamfunn krever rask og omfattende informasjonsbearbeiding. Det å ha en dårlig språkforståelse eller være en dårlig leser gir i dag en større funksjonshemning enn det ga for relativt kort tid tilbake. En leseferdighet på 5.-6. klasses nivå var for en voksen person for 20-30 år siden ikke en funksjonshemning i like stor grad som i dag. Dagens samfunn har ikke plass for og arbeid til personer med dårlige leseferdigheter eller andre faglige og ressursmessige handikap på samme måte som det hadde tidligere.

Det synes ikke å være full enighet eller forståelse for hva spesialpedagogikk er, eller i hvilken retning den bør utvikle seg. Grensene mellom spesialpedagogikk og pedagogikk er flytende, ikke minst når det gjelder den spesialpedagogiske forskningen (Haug, 1995) og kanskje må vi leve med en situasjon der det forblir uenighet om hva som bør være pedagogenes områder og hvilke områder som krever spesialpedagogisk spisskompetanse utover det allmennpedagogikken kan gi. Forskjellen mellom det pedagogiske og spesialpedagogiske fagfeltet synes først og fremst å være knyttet til kunnskap om ulike funksjonshemninger, og til arbeidsmåter og prinsipper som fremmer læring og utvikling hos barn, unge og voksne med spesielle behov.

Spesialpedagogikken kritiseres for å være for individrettet og for lite system- og samfunnsorientert. Men den mer individrettede fokuseringen har vært nødvendig for den kunnskapsutviklingen som har funnet sted i tilknytning til typer og grader av funksjonshemninger. Selv om det, spesielt fra sosiologisk hold, har kommet slik kritikk, er det blant spesialpedagoger enighet om at det er individets spesielle behov som skal stå i sentrum for det spesialpedagogiske arbeidet. Det er viktig med kunnskap om funksjonshemmedes spesielle behov når tilpassede opplæringstilbud skal planlegges og iverksettes. Men dette utelukker ikke at spesialpedagogikken ser de individuelle behovene i lys av det systemet individet er en

del av. I vårt humanistiske samfunn er alle individer en del av et fellesskap. Dette gjelder også for det spesialpedagogiske fagfeltet, som er en del av et større fellesskap. Det er imidlertid et spørsmål om samfunnet hadde hatt tilstrekkelig innsikt til å imøtekomme spesialpedagogiske behov om vi ikke hadde benyttet den individorienterte praksisen for å skaffe til veie kunnskaper på de spesialpedagogiske områdene. Dalen (1995) påpeker at det er viktig å se spesialpedagogikken fra begge perspektiv, individ- og systemperspektivet. Det enkelte individ skal sees både isolert og i samspill med omgivelsene og det samfunnet det er en del av. Kanskje har deler av det spesialpedagogiske fagmiljøet vært for opptatt av å vurdere et individs avvik i forhold til systemets normer, regler og forventninger. Samfunnets, og ikke minst skolesystemets, verdier og holdninger kan også skape avvik. Noen vansker er imidlertid individtilknyttede. Samfunnet skaper ikke syns- og hørselsvansker eller de nevrologiske forstyrrelsene som fører til visse former for lærevansker. Men i disse tilfellene vil samfunnets tilpasningsdyktighet og skolesystemets fleksibilitet kunne gjøre konsekvensene av funksjonsvanskene mindre alvorlige. Derfor er samfunns- og systemperspektivet viktig også i disse tilfellene.

Institutt for spesialpedagogikk vurderer spesialpedagogikken som både samfunnsforankret og individforankret og har nedfelt dette i studiehåndboka. I 1999/2000-utgaven står det at:

> Det er viktig å ha innsikt i det komplekse samspillet mellom individ og gruppe dersom en skal kunne motvirke og begrense virkningen av en funksjonshemning. En helhetstilnærming som tar hensyn til vekselvirkningen mellom individ, organisasjon og samfunn er nødvendig for å kunne ta vare på interessen til ressurssvake minoriteter (s. 157).

Individperspektivet kontra systemperspektivet er en aktuell problemstilling innenfor det spesialpedagogiske fagfeltet. Dette forenkler selvfølgelig ikke arbeidet med å komme fram til en definisjon av spesialpedagogikk som de fleste kan enes om. Oppmerksomheten skal rettes mot både flere faktorer og flere aktører i det samspill som bør finne sted mellom individet, systemet og samfunnet når spesialpedagogikk skal defineres. Vår definisjon av spesialpedagogikk og de faglige og politiske føringer som ligger i definisjonen, vil påvirke spesialundervisningen og de arbeidsmåtene og organisa-

sjonsformene som skolen og samfunnet velger for personer med spesielle behov. Rammene som legges for det spesialpedagogiske feltet og definisjonen av spesialpedagogikk, gir også retningslinjer for hva som skal og bør legges i begrepet spesialpedagogisk kompetanse.

Det spesialpedagogiske feltet er avhengig av en sterk teoretisk og forskningsmessig kompetanse. Praksisfeltet skal for å kunne legitimere sine tiltak ta utgangspunkt i den formalkompetanse som er utviklet. I tillegg er praksisfeltet avhengig av den «tause kunnskap», den realkompetanse lærer og spesialpedagog er i besittelse av. Det fokuseres i dag sterkt på spesialpedagogisk teoriutvikling og det skjer en økende spesialisering knyttet til relativt snevre spesialpedagogiske områder. På den annen side kritiseres spesialpedagogikken for å være for individrettet og for å mangle det sosiale perspektivet som er sentralt når årsaker og tiltak skal drøftes. Faren, både ved en økt spesialisering og forskning og ved å sette individperspektivet opp mot samfunnsperspektivet, er at man overser hvordan disse perspektivene nødvendigvis må overlappe hverandre i den «spesialpedagogiske hverdag». Det samme gjelder forholdet mellom formalkompetanse og realkompetanse. En type kompetanse kan ikke utelukke den andre. Det spesialpedagogiske feltet har lenge vært preget av at teori og praksis har «gått hånd i hånd». Utfordringen fremover er i at den styrken som ligger i denne «symbiosen» ikke forsvinner med endringene i det spesialpedagogiske feltet. Praksis skal bygge på teoretisk innsikt, men teoretisk innsikt vil fremdeles kunne ha sitt utspring i den realkompetansen en lærer sitter med og den praktiske erfaringen fra klasserommet. Den spesialpedagogiske realkompetansen et skolesystem utvikler vil i stor utstrekning være avhengig av systemets organisering og av hvordan den enkelte lærer i systemet får muligheter til å utvikle sin realkompetanse.

Nedenfor oppsummeres noen kjennetegn ved spesialpedagogikk.

Noen kjennetegn ved spesialpedagogikk med fokus på individ og system

- *Individet sees i en kontekstuell sammenheng*
  - likeverdig opplæring
  - et inkluderende skolemiljø
  - tilpasset opplæring
  - elevmedvirking og elevansvar
- *Rammebetingelsene i skolesystemet*
  - læreplaner for fag og klassetrinn, sentrale, regionale, lokale og individuelle opplæringsplaner
  - klasseinndeling og andre organiseringsformer
  - time- og ukeplaner
  - faglige utviklingsmål inndelt etter alder og utviklingsnivå
  - elevvurdering med og uten karakterer
- *Juridiske rettigheter utfra sakkyndig dokumentasjon*
  - ekstra ressurstildelinger med bakgrunn i en diagnose, årsaksforklaringer og/eller behovsanalyse
  - spesielt tilrettelagte undervisningsopplegg med en individuell opplæringsplan (IOP) som skal bygge på kartlegging og inneholde en plan for opplæringen og gjennomføring av tiltak. Den individuelle opplæringsplanen skal følges opp av evaluering og rapporter.
- *Didaktiske konsekvenser av inkluderingen*
  - Individbaserte opplæringplaner
  - Tilpassede opplæringstilbud
  - Fleksible gruppeinndelinger og metodiske tilnærminger
  - Differensierte undervisningsmetoder
  - Kartlegging - Hvem , hva og hvordan?
  - Opplæringsplan - Hvem, hva og hvordan?
  - Gjennomføring - Hvem, hva og hvordan?
  - Evaluering - Hvem, hva og hvordan?
  - Rapportering - Hvorfor, hva, hvordan og til hvem?

Figur 1. Kjennetegn ved spesialpedagogikk.